

„Terpeszkedő kifejezések”

Dr. Ludányi Zsófia, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

Némi mentegetőzéssel kezdem ezt a cikket, mégpedig a címadást illetően. Az egyedüli oka annak, hogy a címben a *terpeszkedő kifejezés* terminus szerepel, az, hogy a szóban forgó alakulatok jobbára ezen a néven ismertek a köznyelvben, a legtöbben így találkozhattunk velük az általános és középiskolai nyelvtanórákon, s valószínűleg a legfontosabb dolog, amire emlékszünk velük kapcsolatban: hogy kerülendők, mivel szükségtelenül hivataloskodóvá teszik a szöveget.

Ha a címből mégsem sikerült egyből rájönni, miről fog szólni a cikk, következék a magyarázat és néhány példa. A hagyományos nyelvművelő irodalomban terpeszkedő vagy terjengős kifejezéseknek nevezett szerkezetek két elemből állnak, egy főnévből és egy ún. deszemantizálódott igéből, vagyis olyan – funkcióigének is nevezett – igéből, amelynek jelentése elhomályosult, kiüresedett. Példák: *javaslatot tesz, megrendezésre kerül, érzéstelenítést alkalmaz*. Ezeknek a szerkezeteknek közös jellemzője, hogy bár grammatikailag az ige az alaptag, a főnéven tárgy- vagy határozórag jelöli a mondattani (szintaktikai) viszonyt, a jelentés magvát azonban a főnévi tag hordozza (a példáinknál maradvá: *javaslat, megrendezés, érzéstelenítés*). Az efféle szerkezetekben előforduló főnevekre általában az a jellemző, hogy cselekvő igékből képzett főnevek, leggyakrabban az *-ás/-és* képzővel, de előfordulhatnak a hasonló jelentésű *-at/-et, -(d)alom/-(d)elem* képzők is (Grétsy–Kemény 1996).

Hasonlóan az Amega 2016. októberi számában tárgyalt „tölteléksszavakhoz”, amelyek értéksemleges megnevezése (többek között) diskurzusjelölő, a szóban forgó főnév + ige szerkezeteknek is megvan a maguk értékítéletmentes megnevezése. Nevezik őket például körülírásnak, analitikus szerkezetnek, funkcióigés szerkezetnek (vö. B. Kovács 1999, Csorba 2010). Jelen cikkben a továbbiakban a leíró, értéksemleges szemléletet tükröző *funkcióigés szerkezet* elnevezést fogom használni (a címben a figyelemfelkeltés kedvéért tettem kivételt).

A funkcióigés szerkezetek a szaknyelvek jellemző sajátossága, így természetesen az orvosi nyelvben is előfordulnak. Az orvosi szaknyelv „terpeszkedő kifejezéseiről”

Bősze Péter (2007) írt részletesen, javasolva, hogy „[a]mit egy szóval, tömören kifejezhetünk, azt lehetőleg írjuk úgy és ne szószerkezettel, több szóval”. Valójában azonban a helyzet nem ilyen egyszerű: egy nyelvi formát nem lehet ilyen sommásan, elvből elutasítani, teljesen figyelmen kívül hagyni annak adekvátságát (az adott konkrét beszédhelyzetben helyénvaló-e vagy sem). A funkcióigés szerkezetek stílusértéke jóval formálisabb, mint a nyelvművelők által javasolt egy szóval kifejezett szinonimájuké. E mögött a nyelvművelői tanács mögött az a nyelvhelyességi ideológia bújik meg, amely szerint a formális, „hivatalos ízű” nyelvi formák **eredendően** rosszabbak, mint választékos, közömbös vagy más stílusértékű megfelelőik (ezt az ideológiát nevezi Lanstyák István [2015] nyelvi aformalizmusnak). A hangsúly azon van, hogy **eredendően** rosszabb: pontosan ezzel a merev állásponttal szemben állítja azt a nyelvtudomány, hogy egy nyelvi jelenséget mindig a használat körülményeit, az adott közléshelyzetet figyelembe véve kell vizsgálni, nem pedig kontextusfüggetlenül. Ilyenformán semmiképpen sem érthetünk egyet azzal a nyelvművelői tanáccsal, hogy a funkcióigés szerkezetek mindig, minden helyzetben kerülendők, hiszen „szükségtelenül” hivataloskodóvá teszik a szöveget.

Nézzük meg, miért is alakultak ki ezek a szerkezetek. Ha az adott beszédhelyzetben egy esemény megtörténte utalunk, és a cselekvő személye nem fontos, akkor valamilyen személytelen kifejezésmódra van szükség. Korábban a szenvedő szerkezet töltötte be ezt a szerepet: *megrendeztetett*. A passzív igealakok használata azonban az idők során visszaszorult (talán köszönhetően annak a nyelvművelői „jó tanácsnak” is, miszerint „a magyarban a *-tatik/-tetik* nem használtatik”). Új nyelvi formára volt tehát szükség, amellyel személytelenséget fejezhetünk ki, így jöttek létre a funkcióigés szerkezetek: *megrendezésre került*.

Mint már többször utaltam rá, a funkcióigés szerkezetek stílusértékükben jelentősen különböznek az egy szóval kifejezett szinonimájuktól: a többes számú alanyra utaló, de alanyt nem tartalmazó szerkezet stílusértéke

semlegesebb (*megrendezték*). Ha a fogalmazás valamilyen oknál fogva a személytelen szerkesztésmódot kívánja meg, mindig érdemes aszerint mérlegelni, milyen regiszterhez (meghatározott témához, cselekvéshez kötődő nyelvváltozathoz) tartozik a szöveg. Egy hivatalos vagy jogi szövegben teljesen helyénvaló a funkciógés szerkezetek használata, ezek sokszor terminusértékűek is, például nem mondhatjuk a *magánindítványt tesz szerkezet* helyett, hogy **magánindítványoz* (B. Kovács 1999). Ugyanakkor az is igaz, hogy a funkciógés szerkezetek túlzásba vitele kimondottan bosszantó, modoros stílushatást kelt mondjuk egy teljesen hétköznapi diskurzusban, itt valóban hivataloskodónak hathat.

Nézzünk meg néhány orvosi nyelvi példát (a példák forrása Bősze Péter már idézett cikke). Bősze (2007: 36) a következő átfogalmazásokat javasolja: *hogyan gyakorolhat hatást a termékenységre* > *hogyan hat(hat) a termékenységre; [a]z első szűrésre 25 éves kor előtt kerüljön sor* > *az első szűrést 25 éves kor előtt végezzük; a műtétek között jelentős különbség mutatkozik* > *a műtétek között a különbség jelentős.*

A példákkal kapcsolatban nem foglalok állást, mivel nyelvészként nem is tisztem ezt megtenni. Helyette azt hangsúlyozom, hogy mint sok más nyelvi forma esetében, a funkciógés szerkezet és az egyszavas szinonimájuk közti választásban mindig mérlegeljük azt, hogy beleillik-e az adott regiszterbe, a közléshelyzetbe a formálisabb stílusértékű analitikus (széttagoló) szerkesztésmód. Amennyiben igen, úgy használjuk bátran. Ha még terminusértékű is a funkciógés szerkezet, akkor pedig nem is tehetünk mást.

Visszatérve a terpeszkedő/terjengős kifejezés elnevezésekre, tágabb értelemben nemcsak a funkciógés szerkezetekre használják őket, hanem azokra a szerkezetekre is, amelyekben a tagok közti szintaktikai viszonyt a bővítésményen nem határozórag jelöli, hanem névutó. Például: *a következő napok során* > *a következő napokban; elküldte a jelentést a kórház számára* > *elküldte a jelentést a kórháznak*. Az ilyen típusú szerkezetekkel az Amega következő számában foglalkozunk.

Zárásként hadd jegyezzem meg, hogy sok nyelvművelő kiadvány hajlamos a „terpeszkedő” – mondjuk inkább úgy: analitikus (széttagoló) szerkesztésű kifejezéseket „fölöslegesnek”, „szükségtelennek” titulálni. A nyelvi rendszerben azonban nincs olyan, hogy „fölösleges”, és az adott konkrét beszédhelyzetben sem. A „fölöslegesnek” bélyegzés mögött az az ideológia bújjik meg, amelyet Lanstyák (2015) nyelvi necesszizmusnak nevez: eszerint a nyelvben vannak olyan formák, amelyek eredendően szükségtelenek, s emiatt helytelenek. ■

Irodalom

1. B. Kovács Mária. A funkciógés szerkezetek a jogi szaknyelvben. *Magyar Nyelvőr* 1999; 388-394.
2. Bősze Péter. Terjengős mondatok és körülményes mondat szerkesztés. *Magyar Orvosi Nyelv* 2007: 35-40.
3. Csorba Gábor. Terpeszkedő kifejezések, nyelvhelyesség, fordítás. *Filológia.hu* 2010; 2: 133-139.
4. Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) Nyelvművelő kézikönyvtár. Auktor Könyvkiadó. Budapest, 1996.
5. Lanstyák István. Nyelvideológiai fogalomtár. 2015 (2015. december 12-i verzió.) Elérhető: http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar.pdf.

2017/február

AMEGA TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAM – JELENTKEZÉSI LAP

Jelentkezem a PTE ÁOK/2017.I./00043 számon **szabadon választható távoktatásként** akkreditált Amega Továbbképző Tanfolyamra, melynek díja **7000 Ft/félév**.

- A regisztrációs díjat átutalom a Grandani Kft. bankszámlájára (K&H Bank 10400779-50526683-68901009)
- A regisztrációs díjat belföldi postautalványon (rózsaszín csekken) fizetem be.

Név:

Lakcím:

Számlázási név:

Számlázási cím:

Pecsétszám: Szakvizsga:

Telefonszám: E-mail:@.....

Dátum: alíírás, pecsét

Jelentkezzen közvetlenül az OFTEX-en (www.oftex.hu) – egyszerűbb és gyorsabb – vagy küldje vissza a jelentkezési lapot szerkesztőségünkbe postán (Grandani Kft., 7618 Pécs-18. Pf: 46) vagy faxon (06-72-461-305).